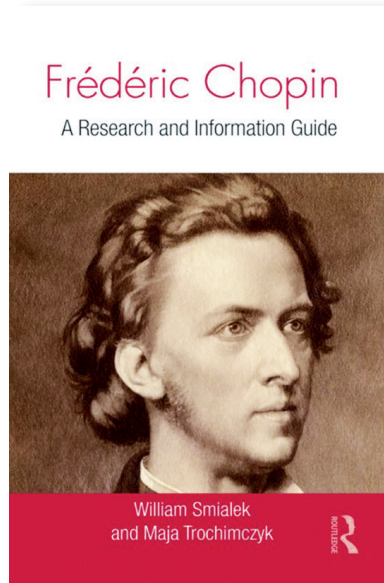

niekiedy sami siebie przewyższyć, niech mają środki znalezienia tego, czego jeszcze nie znaleziono. W mechanizmie sztuki [...] nie tylko trzeba, żeby uczeń zrównał się z mistrzem swoim i przeszedł go, ale żeby jeszcze miał i coś własnego, czym by także mógł świecić” (list z 27 XI 1831). Metoda ta w przypadku Chopina dała rezultaty nadzwyczajne, abstrahując oczywiście od jego – wcześniej zresztą zauważonego przez Elsnera – geniuszu.

W serii *Monumenta Musicae in Polonia* zapowiedziane są też kolejne tomy poświęcone Elsnerowi: katalog tematyczny jego utworów, wydania pieśni, muzyki kameralnej, 2 tomów mszy, opery *Król Łokietek*, czyli *Wiśliczanki*. Z pewnością możemy się spodziewać edycji przygotowanych równie starannie tak pod względem treści, jak szaty graficznej co omawiany tu wolumen.

IRENA PONIATOWSKA

Frédéric Chopin. A Research and Information Guide

(drugie wyd.) William Smialek i Maja Trochimczyk
Routledge Music Bibliographies, New York–London,
Routledge 2015.

Oprawa twarda, xlix + 280 s.

ISBN 9780415998840 (druk); ISBN 9780203881576
(e-book).

Przybliżona cena: € 160

Drugie wydanie przewodnika po literaturze chopinowskiej, z zaznaczeniem najważniejszej dyskografii Chopina, autorstwa Mai Trochimczyk, jest uzupełnioną i poprawioną wersją edycji Williama Smialka, *Frédéric Chopin. A Guide to Research* (Garland Publishing Inc., New York 2000). Na zamówienie wydawnictwa Routledge autorka wyselekcjonowała z piśmiennictwa o Chopinie powstałego w okresie ostatnich 15 lat wszystkie ważne opracowania (z uwzględnieniem wielu artykułów) i zweryfikowała pozycje wcześniejsze. Zaznacza w przedmowie, że dotyczy to głównie obszaru krajów anglojęzycznych, Francji, Niemiec i Polski. Okres 1999–2014 odznaczał się znaczną intensyfikacją w zakresie badań i wydawnictw dotyczących Chopina i jego dzieła. Obejmuje on

dwa kongresy chopinowskie w Warszawie – II w 1999 (materiały opublikowane 2003) i III w 2010 r. (materiały opublikowane 2018) i działalność Narodowego Instytutu Fryderyka Chopina, powstałego w roku 2001, który znacznie pobudził nie tylko w Polsce, ale i na świecie zainteresowanie Chopinem i w pewnym stopniu muzyką polską XIX w.

Drugie wydanie przewodnika zawiera kalendarium życia Chopina i sześć rozdziałów: „Researching Chopin”, „Chopin’s Correspondence”, „Chopin’s Biographies”, „Works – Manuscripts, Editions, Transcriptions”, „Works – Surveys, Studies and Analyses”, „Reception and Performance Studies”. Układ jest podobny do wydania Smialka, lecz w jego edycji kalendarium jest bardzo skrócone, sekcja „Correspondence” – włączona do „Life of the Composer” (wykaz listów dołączony jest na końcu edycji), a sekcja „Reception” nazwana jest „The Chopin Legend”.

Podział na wymienione działy tematyczne w II wydaniu jest logicznie uzasadniony i włącza całość piśmiennictwa, dyskografia obejmuje tylko nagrania dzieł wszystkich i najważniejsze wybory dzieł. Pełne zestawienie dyskografii wymagałoby osobnego ujęcia. Trochimczyk uwzględniła w wykazie opracowania kilku autorów, m.in. Józefa Kańskiego, Pawła Bagnowskiego i Armanda Panigela (nr. 978–981).

Kalendarium jest znacznie powiększone, skorygowane, aczkolwiek nie wszystkie daty zostały podane zgodnie z nowymi badaniami. Wśród przykładów wymienimy: datę przybycia Chopina do Paryża – gdzie zameldował się na policji 5 X 1831, ale niewykluczone, że przebywał już wcześniej (autorka podaje datę przyjazdu 11 IX); pierwszy paryski koncert Chopina odbył się 25 (nie 26) II 1832; do Dusznik wyjechał z matką 28 (nie 25) lipca 1826 r. i dotarł tam 3 VIII. Szkoda, że w kalendarium nie podano, gdzie Chopin mieszkał w Warszawie, bo wówczas można by wprowadzić nową informację, że Chopinowie po przyjeździe z Żelazowej Woli do Warszawy jesienią 1810 nie wprowadzili się

do oficyny Pałacu Saskiego, jak dotychczas zwykle się powtarzało, ale najpierw zajęli lokal przy Krakowskim Przedmieściu 411 (obecnie 7), by dopiero w latach 1812–1817 zamieszkać w Pałacu Saskim, następnie (do 1827) w oficynie Pałacu Kazimierzowskiego na Uniwersytecie i wreszcie w lewym skrzydle Pałacu Krasińskich. Brak też w opracowaniu Mai Trochimczyk wzmianki, że Chopin w roku 1830 był w lecie (po raz ostatni) w Żelazowej Woli. Aż trzy razy powtarzane są ataki Ludwika Rellstaba na utwory Chopina (s. XXX–XXXII), mimo że mogłoby wystarczyć zaznaczenie, choćby przy drugiej notatce, jakie jeszcze *genres* Rellstab ostro krytykował. Autorka wprowadza natomiast nową supozycję, jaka pojawiła się na Kongresie Chopinowskim 2010, że być może do pogorszenia się zdrowia Chopina w Valldemossie przyczyniło się zatrucie dwutlenkiem węgla z opalanego węglem piecyka. Jest też nowa informacja (z końca lat 90.), że Chopin był w 1833 r. w Brukseli.

Dział „Researching Chopin” ma 5 sekcji.

A: „Entries in Reference Works”, a więc encyklopedie, słowniki.

B: „Resources and Bibliographies” – źródła internetowe oraz bibliografie tradycyjne.

C „Books and Studies to 1914” – autorka podaje tu wiele tłumaczeń angielskich (sięgnęła nawet do edycji londyńskiej z 1963) pierwszej monografii o Chopinie pióra Franciszka Liszta, wymienia także niemiecki jej przekład z 1948, ale nie uwzględnia polskiego tłumaczenia Felicjana Faleńskiego z 1873 wydanego u Gebethnera i Wolffa, nie wymieniając zresztą także innych powojennych edycji – polskich czy francuskich. Wśród pierwszych wielkich monografii znajduje się nowe wydanie Ferdynanda Hoesicka z lat 1962–1967 i tylko w nawiasie jest wspomniane oryginalne wydanie 1910–1911 – a przecież sekcja dotyczyć ma wydań do roku 1914. Praca Hoesicka jest o tyle istotna, że stanowiła wszak pierwsze polskie opracowanie tematu życia i twórczości Chopina, o wielkiej wadze, obok amerykańskiej monografii Fryderyka Niecksa (przez

Trochimczyk podobnie podanej w wydaniu z 1973, tylko z zaznaczeniem oryginalnej edycji z 1888 i reprinted z 1902). Rozpoczynanie od pierwszego wydania i uzupełnianie informacjami o możliwie wszystkich następujących tłumaczeniach, edycjach – tak podane jest opracowanie Marcellego Antoniego Szulca, poz. 45 – powinno być regułą.

D: „Collective Essays and Conference Proceedings”. W sekcji wymienione są wszystkie artykuły z kongresów chopinowskich 1960 i 1999 (w drugim – podane są nawet strony poszczególnych tekstów). Niestety w przypadku „Conference Proceedings and Essay Collections” zasada szeregowania według alfabetycznie wymienionych redaktorów zbiorów pokonferencyjnych nie zdaje egzaminu. W jej konsekwencji bowiem choćby konferencje NIFC z lat 2001–2008 podane są w następstwie: VII, VIII i – dopiero po 17 różnych innych pozycjach – I, II, III, IV, VI, V. Nie zachowano chronologii (podobnie jak w sekcji „Books and Studies”), zatem by scalić serię konferencji, czytelnik musi znać nazwisko pierwszego redaktora. Niepotrzebne wydaje się także powtarzanie treści – np. omówienia VIII konferencji NIFC (a dotyczy to wielu innych pozycji z prac zbiorowych, pojawiających się ponownie w innych działach czy w sekcjach tematycznych) w Dziale V.B.4 „The Late and Last Style” (nr 568): jako że wszystkie pozycje są numerowane, wystarczyłoby odsłać po prostu do nru 67. W wykazie zdarzają się też pewne braki: w informacji o konferencji *Chopin 1849–1999...* (red. A. Ballstaedt, nr 65) podane są po kolei strony wszystkich referatów, ale pominięto opracowanie Ireny Poniatowskiej (pomiędzy s. 71 a 87) *Mazurków Chopina* w aranżacji Pauliny Viardot.

Dział „Researching” kończy sekcja E: „Journals Dedicated to Chopin” i „Special Issues of Periodicals”.

II dział przewodnika poświęcony jest korespondencji, dzieląc się na „Lists of Letters”, „Editions” i „Chronology of Letters”. Maja Trochimczyk poświęca m.in. uwagę kontrowersyjnym listom przypisywanym

Chopinowi – do Delfiny Potockiej. Ekspertyza grafologiczna wykazująca fałszerstwo „nie zamknęła – jak pisze autorka – dyskusji (*has not ended the debate*)”.

III dział zatytułowany „Chopin’s Biographies” zawiera sekcje „General Biographies”, „Chopin as a Student”, „...as a Teacher”, „...as a Performer”, nadto omawia zagadnienia Chopina i instrumentów, pobytów kompozytora w różnych miejscach, jego funkcjonowania w kontekstach, kontaktach z ludźmi, wreszcie – problem zdrowia, choroby i śmierci Chopina. We wszystkich tych sekcjach autorka wymienia ważne opracowania. Układ alfabetyczny autorów jest tu bardziej uzasadniony, acz kiedy „General Biographies” zaczynają się od Atwooda (1973), to pojawia się myśl o uszeregowaniu tych biografii chronologicznie, tak by poznać rozwój biografistyki w różnych krajach. Autorka podjęła żmudną pracę uzupełnienia i usystematyzowania wielkiej liczby pozycji, ale, co zrozumiałe, nie sposób było wymienić wszystkich biografii, także tych popularnonaukowych. Z tego względu nie znajdujemy tu na przykład z polskich biografii: pióra Władysława Wszelaczyńskiego (Tarnopol 1885), Aleksandra Polińskiego (Kijów 1914); z niemieckich: Arnolda Niggelgo (Leipzig 1879), Adolfa Weissmana (Berlin 1912) oraz Johanna Schuchta (autor pierwszej niemieckiej monografii o Chopinie z 1879 r. wymieniony jest tylko z nazwiska w pozycji 815 w artykule Ireny Poniatowskiej *Frühe Monographien...* w „Chopin Studies”); z francuskojęzycznych: Georges’a de Golecco (Bruxelles 1900), Élliego Poirée (Paris 1907); z włoskich: Roberta Marvasiego (Napoli 1899), Ippolita Valetty (Torino 1921) – by wspomnieć kilka wczesnych opracowań. Ważne, by nie przeoczyć dwóch wielkich albumów: *Chopin e il suono di Pleyel*, red. Florence Gétreau 2010 (teksty także po francusku i angielsku) i Jeana-Jacques’a Eigeltingera, *Chopin et Pleyel* (Paris 2010). *Music in Chopin’s Warsaw* Haliny Goldberg ma już wydanie polskie (NIFC 2016). W sekcji „Chopin in Context” nie wiadomo, dlaczego

w tomie I i II serii *Chopin w kręgu przyjaciół* Wojciech Nowik, Sophie Ruhlmann nie są wyróżnieni jako autorzy, lecz dopisani do redaktora Ireny Poniatowskiej. W sekcji dotyczącej rodziny kompozytora brak jest podstawowych dwóch książek Gabriela Ladaïque'a: *Les origines lorraines de Frédéric Chopin* (1999) i *L'enracinement de Nicolas Chopin* (2009), który rozpoczął badania nad rodziną Chopinów, kontynuowane później przez Piotra Mysłakowskiego i Andrzeja Sikorskiego. Z kolei przy temacie śmierci Chopina można było się odnieść do nr. 65 (Ballstaedt), do Lawrence'a Kramera *Chopin bei der Trauerfeier. Episoden in der Geschichte des modernen Todes*.

IV dział to „Works – Manuscripts, Editions, and Transcriptions”, łączy się przy tym z działem V „Works – Survey, Studies and Analyses”. Pierwszy z nich obejmuje pozycje 385–528, drugi – 529–791 i odnosi się (poza generalnym przeglądem) do zagadnień „Style and Aesthetics”, „National Style”, „Inspirations and Collaborations”, „Opera and Bel Canto”, „The Late and Last Style”, „Narrative and Meaning”, następnie pod hasłem „Music Analysis” – do poszczególnych elementów muzycznych, łącznie z fakturą i instrumentacją, oraz do wszystkich gatunków uprawianych przez Chopina – w kolejności alfabetycznej, tak jak to zostało ujęte w *Katalogu Dzieł Fryderyka Chopina* Józefa M. Chomińskiego i Terezy Dalili Turło. Korekty wymaga dołączenie Jeana-Jacques'a Eigeldingera do autorów komentarza Zofii Chechlińskiej i Ireny Poniatowskiej w opracowaniu autografu *Sonaty h-moll*, zamiast prawidłowego wskazania go jako przewodniczącego komitetu redakcyjnego serii wymienionych tu już, publikowanych przez NIFC faksymiliów. Warto podkreślić, że Trochimczyk uwzględniła w wykazie wiele pozycji nowych, wydanych w edycjach zbiorowych, periodykach, które nie były wymienione w poprzednich częściach *Guide*, choć niektóre są powtarzane z wcześniej wyszczególnionych prac zbiorowych. Natomiast zdarzyły się pominięcia:

Bronisława Wójcik-Keuprullian (która wraz z Ludwikiem Bronarskim należała do pierwszych polskich chopinologów) reprezentowana jest tylko pracą *Melodyka Chopina*, a pisała ona artykuły na temat wielu zagadnień warsztatu kompozytorskiego Chopina – o wariacjach i technice wariacyjnej, o rytmice i metryce, o polifonii i innych kwestiach (duża ich część zebrana została w książce *Chopin. Studia – Krytyki – Szkice* i wydana przez Gebethnera i Wolffa w 1933 r.). Nie zostało zaznaczone, że *Wydanie Narodowe Dzieł Fryderyka Chopina* pod redakcją Jana Ekiera (współpraca Paweł Kamiński) zostało ostatecznie ukończony w 2010 r. i w 2012 wyszedł jeszcze zeszyt *Zagadnienia wykonawcze II*. Szkoda też, że wielki album *Dziedzictwo Fryderyka Chopina. Kolekcja Boutroux-Ferrà w Valldemossie* autorstwa Bożeny Schmid-Adamczyk (Warszawa 2015) nie zdążył być uwzględniony w omawianym *Guide*.

Co jednak trzeba podkreślić, zebranie i usystematyzowanie tylu pozycji odnośnie do dzieła Chopina wymagało dużego nakładu pracy Mai Trochimczyk.

VI dział „Reception and Performance Studies” obejmuje wiele tematów, łącznie z Chopinem w literaturze, w sztukach pięknych (także w filmie), w instytucjach związanych z kultem kompozytora. W „Selected Sources” powtarza się wspomniany już wcześniej typ pomyłki: w pozycji nr 797, *Chopin and his Critics. An Anthology (Up to World War I)*, dołączono nazwisko Magdaleny Dziadek jako redaktora do Ireny Poniatowskiej. Dziadek jest jednym z autorów (których zresztą Trochimczyk w tej pozycji w ogóle nie wymienia, choć opracowali oni nie tylko syntezę krytyki w 5 krajach europejskich, ale dokonali także wyboru tekstów krytycznych; natomiast, co zaskakujące, wymienieni są tłumacze). Wanda Landowska reprezentowana jest w pozycji 844 pracą porównującą Chopina z Gabrielem Fauré (1946), a należałoby przypomnieć także jej ważny artykuł *Chopin et l'ancienne musique française* z 1931 r. Borysa Asafiewa z kolei reprezentują dwa artykuły w piśmie

„Sovietskaia Muzyka”, tymczasem był też autorem pierwszej rosyjskiej naukowej monografii o Chopinie (1922). W sekcji „Chopin Societies and Museums” warto byłoby wspomnieć o albumowym wydaniu *Muzeum Chopina w Warszawie. Nowa ekspozycja stała od konkursu do otwarcia* (NIFC 2011), natomiast przy TiFC – że historia Towarzystwa z lat 1934–1984 (pozycja 1011) publikowana była także jako osobna broszura w językach polskim, francuskim i angielskim. Okolicznościowe wydania albumowe, fotograficzne, dotyczące kultu Chopina w różnych regionach Polski, czy lokalne tomiki wierszy nie mają uniwersalnej wymowy naukowo-artystycznej i nie zasługują może na miano „Research Studies”. Ale tomiki: *Ostatni nokturn Marii Łotockiej* (2000) czy *Poemat o moim Chopinie* Dominika Górnego (2010) można by wymienić, obok tych podanych przez Trochimczyk. W „Chopin in the Arts” na pewno zasługiwałaby na wzmiankę praca Stanisława Tarnowskiego *Chopin i Grotzger* (1892), któremu to tematowi poświęciła studium Irena Poniatowska w „Interdisciplinary Studies in Musicology” 9 (for 2010), Poznań 2011.

Drugie wydanie *Frédéric Chopin. A Research and Information Guide* wprowadza czytelnika w rozszerzający się obszar badań chopinologicznych do roku 2014 w sposób całościowy, ukierunkowany i wyselekcjonowany. Obejmuje 1014 pozycji (w pierwszym wydaniu było ich 519). Wskazanie pewnych korektur może pomóc w następnej edycji. Nowe opracowanie *A Research Guide* wydaje się konieczne za kilka lat, gdyż teren badań wypełnia się konferencjami, edycjami faksymiliów, nowymi ujęciami tematycznymi, także tłumaczeniami badań chopinowskich, zwłaszcza polskich, na język angielski.

PAWEŁ MAJEWSKI

Demokratyczny agon nowoczesności

Lisa McCormick

Performing Civility. International Competitions in Classical Music

Cambridge University Press 2015.

Oprawa twarda, xii + 289 s. ISBN 9781107100862.

Przybliżona cena: € 74

Agoniczność jest jedną z najbardziej trwałych cech zbiorowości ludzkich, poświadczaną od zarania dziejów człowieka we wszelkich śladach przeszłości, od materiału kopalnego przez najstarsze zapisy historyczne aż po nieskończone, niestety, bogactwo danych z historii nowej i najnowszej. „Agoniczność” to bardzo szeroka kategoria, do której należą rozmaite praktyki społeczne mające na celu wykazanie, że niektórzy ludzie są lepsi niż inni – na przykład silniejsi, piękniejsi, bogatsi, zdolniejsi albo sprawniejsi w różnych umiejętnościach. Pierwotnie jedyną dziedziną tej rywalizacji w świecie człowieka była walka, przemoc fizyczna. W piśmiennych świadectwach najstarszych kultur historycznych także nie odnajdujemy jeszcze dowodów istnienia niewojennych odmian agonu. Pierwszą